

ESTUDI INTRODUCTORI A LA TRADUCCIÓ CASTELLANA DEL *TIRANT LO BLANC*

Anna FRANCÉS MIRA
Universitat d'Alacant
anna_fra_mi@hotmail.com

RESUMEN: El presente trabajo se centra en la traducción castellana, *Tirante el Blanco*, de la novela más importante de la literatura catalana medieval, *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell (València, 1490). Nuestra intención será acercarnos a este ejemplar publicado en 1511 en Valladolid por Diego de Gumiel. Así, hemos querido comparar estas dos obras con el fin de justificar que la traducción podría haber pasado como una obra de origen castellano. Por ello expondremos toda una serie de ejemplos de manera general sobre sus principales diferencias formales para luego centrarnos en el prólogo como ejemplo de análisis.

Palabras clave: Diego de Gumiel, traducción castellana, *Tirant lo Blanc*, prólogo.

ABSTRACT: This essay focuses on the Castilian translation of the book *Tirante el Blanco*, translation of the most important novel in Catalan medieval literature *Tirant lo Blanch*, written by Joanot Martorell (València, 1490). Our aim is to approach this edition, published in Valladolid in 1511 by Diego de Gumiel. Therefore, we have wanted to compare these two works in order to justify why the translation could have been considered as being from Castilian origin. With this purpose, firstly we will discuss a number of examples in general about their main formal differences and then we will focus on the prologue as an example of analysis.

Key words: Diego de Gumiel, Castilian translation, *Tirant lo Blanc*, prologue.

L'any 2011 se celebrarà el 500 aniversari de l'edició de la traducció castellana del *Tirant lo Blanc* duta a terme per l'impressor Diego de Gumiel a Valladolid. Aquesta data, no és sinó una excusa per a endinsar-nos de nou en el món cavalleresc i amorós de l'obra més coneguda de la literatura catalana medieval. En aquest cas el *leit-motiv* d'aquest estudi no és un altre que l'intent d'apropar-nos un poc més al text castellà. La nostra intenció és fer un recorregut pel moment històric de la traducció castellana i, de manera general, donar unes indicacions sobre el tipus de text que tenim davant

i sobre si les seues característiques indiquen que per al moment de publicació podria haver passat com un llibre de gènesi castellana com apunten alguns autors com Riquer (1979: xc). Som conscients del volum de l'obra que estem tractant i de les dificultats de temps i d'exposició d'acotar els dos textos íntegrament. Per poder airejar aquestes dificultats farem un repàs general per les diferències o semblances, per les errades o encerts de les dues versions i conclourem el nostre estudi amb un exemple concret amb l'acarament dels dos textos del pròleg.

Com ja avançàvem, l'impressor Diego de Gumiel, després de treballar a Barcelona i ser l'encarregat de dur a la impremta la segona edició del *Tirant lo Blanc* en 1497 per la mort del primer impressor Pere Miquel, es trasllada a Valladolid, on decideix dur a terme la mateixa empresa però amb la traducció castellana de l'obra. Segons Escartí (2005: xvii) “la empresa editorial de 1511, en Valladolid, sacaba a la luz, después de traducirlo o hacerlo traducir, el *Tirante*, en la lengua de Castilla y con ligeros arreglos de lo que podríamos llamar «imagen» [...] destinados a captar un público nuevo. El traductor anónimo, [...] dando nueva vida al *Tirant* en tierras castellanas, iba a contribuir decisivamente a su difusión”.

La realitat és que a pesar de mostrar-la al públic castellà, l'obra no torna a ser reeditada i és esmentada en pocs casos —i quasi sempre de forma negativa— pels autors del segle XVI. Mentre altres tipus de llibres de cavalleries com l'*Amadís* tenen un gran èxit editorial, no podem dir que el *Tirant* corregués la mateixa sort. No és fins a 1605 que Cervantes sorprèn amb el ja famós elogi i l'obra torna a cridar l'atenció. De tota manera, haurem d'esperar a 1947-1949 per trobar l'actual crítica del text castellà de la mà de Martí de Riquer, crítica que es va assegurar amb l'edició a “Clásicos Castellanos” el 1974. Fins aquest moment l'obra havia passat bastant inadvertida i continua sense haver-hi un estudi aprofundit del text, encara que més recentment trobem un estudi molt més minuciós i tractat amb encert en l'obra de Vicent Martines *El Tirant políglota*. Per fer el nostre estudi treballarem amb l'edició del *Tirant lo Blanch* duta a terme el 2005 per l'editorial Tirant lo Blanch, i que està formada per dos volums on trobem la versió valenciana coordinada per Albert Hauf (basada en l'exemplar de 1490) i la castellana per Vicent Escartí (basada en l'exemplar de 1511); per bé que contrastant amb l'exemplar de 1497 fet pel mateix editor, i del qual prové, segons Riquer (1979: xc),¹ la traducció. Però volíem conèixer les diferències de gènesi entre la versió més difosa i estudiada en valencià (1490) i la primera traducció castellana.

1. CARACTERÍSTIQUES GENERALS

1.1. Paratextos

El primer que crida l'atenció de la traducció castellana és la singularitat dels paratextos. L'obra valenciana començava amb una dedicatòria dirigida a l'infant Ferran de

1. Riquer esmenta el treball comparatiu de Givanel Mas entre l'exemplar de 1490, el de 1497 i la traducció de 1511, i reproduïx alguns fragments acarats que demostren aquesta afirmació (Riquer 1979: xc-xc1).

Portugal, on apareixia el nom de l'autor i la data d'inici de creació. Aquesta dedicatòria està suprimida en la traducció, amb tota certesa, amb la intenció de mostrar l'obra al públic castellà com a anònima. La desvinculació de l'origen valencià, de l'autor i de la idea de ser la traducció d'una altra obra (que és el que escrivia Martorell a la dedicatòria original, precisament per donar-li major prestigi), oferia la possibilitat de mostrar aquest nou exemplar com un llibre més de cavalleries anònim. Consegüentment, tampoc es podia posar el nom del traductor, el qual desconeixem. Així, el primer paratext que hi trobem és el pròleg, encara que en l'edició que nosaltres hem treballat no està editada.² El colofó castellà també pateix les conseqüències de l'anonimat i tan sols hi tenim les dades de l'impressor, de la ciutat i la data. El nom de l'autor i la intervenció de Martí Joan de Galba que concloïen l'obra original desapareixen.

1.2. Separació en parts

El gran encert per tots conegut de la traducció castellana, no sabem si del traductor o de l'editor de l'obra, va ser la separació en parts d'aquesta gran novel·la. Es pensaria que una obra de tal extensió necessitaria ser retallada en parts perquè el lector poguera situar-s'hi amb major facilitat. El criteri triat van ser els espais per què es maneja el protagonista, que provoquen una correlació de característiques que distingeixen aquesta versió de l'original.

Després del pròleg, el lector castellà necessita situar-se un poc més en la història i el traductor decideix inserir un resum de l'argument d'aquesta primera part que coincidirà amb el primer capítol de la versió valenciana. Per tant, la numeració ja és diferent des de l'inici. Després el còmput castellà tornarà a començar amb cada una de les parts.

Troblem un paratext nou davant de la tercera part. Es tracta del "Prólogo del tercer libro del famoso cavallero Tirante el Blanco" (pp. 273-274). La lectura d'aquest pròleg ens indica dues coses: la primera és que entrem en una matèria nova no tractada fins ara, l'amor, de manera que aquest element queda ressaltat en el conjunt de l'obra. Per altra part, i tal i com apuntava López Estrada (1993: 444), el traductor esmenta la reina Isabel i la guerra de Granada, cosa que dota el *Tirante* d'un caire castellà.

Dins d'aquesta separació que fa el traductor en parts, també reorganitza alguns capítols i els divideix segons li convé. El traductor intenta que els capítols tinguin una extensió similar que li donen més coherència estructural al text. D'aquesta manera, capítols extensos passen a ser dividits en la traducció (p.e. cap. 61 és el 53, 54 i 55 castellà) o per contra reagrupa aquells que considera que en l'original valencià són massa curts. En aquest sentit hem de destacar una constant al llarg de les dues obres. L'original valencià té capítols en què està fent una enumeració de virtuts, d'armes, de valors o juraments. En aquests casos Martorell decideix destacar-los dedicant un capítol a cada un d'ells per molt breu que siguin, i destaca així la importància d'aquests valors

2. Les característiques del pròleg les explicarem d'una manera exhaustiva al final d'aquesta comunicació.

(potser perquè ell també era cavaller). En canvi, el traductor no veu la importància d'aquests detalls i els reagrupa tots seguits en un mateix capítol. P.e.: els juraments dels membres de l'ordre de la Garrotera ocupen 5 capítols, un per a cada jurament, mentre que en castellà apareixen tots seguits. Altra reestructuració la trobem sobretot entre els diàlegs que es donen a la tercera part del llibre entre els seus protagonistes. En l'original, com que la idea que guia Martorell és la focalització, s'aïllen les intervencions per donar-los una major importància. Per exemple, el capítol 170 amb les paraules de la princesa a Tirant, el 171 amb la resposta d'aquest i el 172 amb la rèplica d'ella són agrupades, en canvi, al capítol 68 castellà de la tercera part.

Una de les reestructuracions més importants i que hem d'esmentar la trobem al capítol 243 de l'original i que estaria ubicada a la tercera part de l'obra. Ací la seqüencialització de fets és la següent: Tirant tramet una carta a la princesa (cap. 243). Al capítol 244, Plaerdemavida i Carmesina tenen una llarga conversa que acaba al final del capítol 245 amb la lectura de la carta per part de Carmesina. Al 246 trobem la resposta de la princesa, i com aquesta li la dóna a Hipòlit perquè li la lliure al seu cosí. A aquest no li agrada i li respon amb una altra lletra (cap. 247). Aquesta seqüencialització canvia d'ordre en castellà. Al capítol 121 trobem la carta de Tirant i com Plaerdemavida corre a l'encontre de Carmesina, a qui li la dóna perquè la llija. Al 122 tenim la resposta de Carmesina, i Plaerdemavida dóna ordres perquè la carta li arribi a Tirant. Al capítol 123 és on trobem la conversa entre les dones i al capítol 124 on sabem que la carta havia sigut tramesa per Plaerdemavida a Hipòlit perquè aquest li la donara al seu senyor, qui contesta immediatament.

En tots aquests canvis d'ordre, té més sentit que la conversa entre senyora i donzella siga abans, ja que d'aquesta manera condicionarà la resposta feta a Tirant. Carmesina està viciada per les paraules de la Viuda, les quals Plaerdemavida vol fer veure que són dolentes i mentideres. A més, la princesa li pregunta de seguida que com ha vist Tirant i quan el podrà veure. Tot açò ens fa pensar que aquesta modificació ja no respon merament a un canvi estructural, sinó que es deu a un canvi intencionat en la recreació de l'escena que l'allunyen de l'original.

Aquest replantejament també afecta una de les característiques més coneguda per la crítica: el canvi de rúbriques. A causa de la remodelació, algunes rúbriques canvien —p.e.: “Lo vot que Tirant féu” (cap. 203, p. 827) → “Los votos que Tirante y los de su parentela hizieron” (cap. 92, p. 539)—; d'altres es creen de nou —p.e.: “Cómo el Rey de Frisa y el Rey de Apolonia y el duque de Borgoña y el duque de Bavera se hallaron en Roma y concertaron de venir todos juntos a las fiestas del Rey de Inglaterra” (cap. 60, p. 122)— i altres desapareixen en la traducció —p.e.: “Com Tirant tornà a replicar a l'hermità del precedent capítol” (cap. 38, p. 189). També és cert que, en aquells capítols que romanen igual, trobem alguna ampliació de la informació en castellà/valencià —p.e.: “Com tragueren ab molta honor a Tirant e donaren sentència de traydor contra l'altre cavaller” (cap. 84, p. 336) → “Cómo levaron com mucha honra a Tirante, e cómo dieron sentencia de traydor contra el otro cavallero, y de cómo fue Tirante a Escocia a cumplir la fe que avía dado” (cap. 78, p. 165)— o rúbriques que focalitzen la informació de diferent manera: “Com Tirant e Thomàs de Muntalbà se

combateren e Tirant fon vençedor” (cap. 82, p. 331) → “Como Tirante y Tomás de Montalván fenescieron su batalla” (cap. 76, p. 161).

L'últim canvi derivat de la reestructuració de capítols és l'enllaç que s'ha de crear entre ells. L'opció més recurrent és afegir el verb “deziendo” (cap. 36, p. 69), però els casos més evidents són les fites entre les quatre parts del llibre —p.e.: “Com la nau fon partida e ben CC milles dins mar, Phelip se mostrà a Tirant” (cap. 100, p. 380) → “Como todas las cosas fueron adreçadas, Tirant se recojó e hizo que todos los que avían de yr con él se recojesen y partieron del puerto con próspero viento, y, como fueron bien dozientas millas dentro en mar, Felipe se descubrió a Tirante” (cap. 1, p. 193).

1.3. *Altres característiques*

Una altra qüestió important, i que ja apuntava Riquer, són les supressions que trobem a la traducció respecte el text original. Algunes d'aquestes, que estan al llarg de tota la novel·la, no revesteixen la major importància a nivell general de l'obra, encara que potser sí a petita escala canvien o varien algun matís entre les dues obres —p.e.: “E girà's devers Tirant ab cara e gest afable, fent-li present de semblants paraules” (cap. 212, p. 843) → “Y bolvióse azia Tirante y díxole semejantes palabras” (cap. 97, p. 549). A un altre nivell sí que trobem buits en el text castellà que no pogueren passar inadvertits al traductor, i per tant, serien intencionats. Per exemple, Riquer ja citava l'omissió en castellà dels versos que apareixen en l'original al capítol 172. També trobem altra ommissió entre els capítols 287 i 288 valencians que corresponen a les raons que es donen entre el duc de Pera i el de Macedònia; o la falta en castellà de l'inici de la resposta de la princesa a Tirant del cap. 451, p. 1447. El cas contrari seria les addicions que trobem al text castellà —p.e.: “[...] que les armes havien de fer” (cap. 52, p. 223) → “[...] que las armas se avían de hazer con todos los de su estado y con muchos instrumentos de diversas maneras” (cap. 44, p. 85).

Per altra banda, si parem atenció en l'estètica, és destacable que algunes vegades la traducció castellana manca de la poieticitat o del matís que Martorell li volia donar als detalls: p.e. “lúcida font” (cap. 27, p. 151) → “a la fuente” (cap. 26, p. 54); “Negú no és stat creat que no haja errat” (cap. 243, p. 938) → “Humana cosa es errar” (cap. 121, p. 612).

A grans trets, també trobem una barreja entre allò que hauria d'estar en boca dels personatges o del narrador i que aleatòriament va confonent-se entre les dues obres —p.e.: “[...] e l'anar e lo restar està en la vostra mà” (cap. 4, p. 85). Aquesta afirmació en valencià està en boca de la comtessa de Varoic, mentre que, en castellà, en boca del comte.

Altra característica a nivell lèxic, ja apuntada en certa profunditat per Riquer (1979: xcviij), és la doble substantivació o adjectivació en el text castellà —p.e.: “gran bellea” (cap. 300, p. 1101) → “gran hermosura y hermosura” (cap. 1, p. 716). Entre altres característiques de diversa índole hem de destacar un exemple sobre el tractament que el text castellà dóna a Tirant —p.e.: “Lo virtuós Tirant, havent hoïdes les cortesies grans

del rey Scariano” (cap. 457, p. 1461) → “Como el noble César oyó las graciosas y corteses palabras del rey Escariano” (cap. 52, p. 1010).

Després d’aquest repàs general afegirem a manera d’exemple una comparació minuciosa del pròleg, que tants dubtes ens ha generat. Com que a l’edició que estem tractant no hi apareix, hem adjuntat la transcripció del pròleg de l’edició digitalitzada de la Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives³ de l’exemplar de 1511. Després hem fet una recerca de les diferències més notables que hem trobat i les hem exposades a doble columna per ordre d’aparició.

2. COMENTARI DE LA COMPARACIÓ DEL PRÒLEG⁴

2.1. *Prólogo*

Según se muestra por manifiesta experiencia, que la flaqueza de nuestra memoria pone muy presto en olvido no solamente las cosas por largo tiempo envejecidas, más aún de los hechos muy frescos de nuestros días escasamente nos acordamos, por ello fue cosa conveniente e muy provechosa reducir en escrito las hazañas e istorias antiguas de los hombres fuertes y virtuosos, para que sean espejos y muy claros enxemplos y virtuosa dotrina de nuestra vida, según dize aquel orador Cicerón. Leemos en la Sancta Escritura las istorias y sanctas hazañas de los santos padres, del noble Josué, de los reyes, de Job, de Tobías y del muy fuerte Judas Macabeo, y aquel egregio poeta Homero ha contado las batallas de los griegos e troyanos y de las amazonas;⁵ Titu Livio, de los romanos, de Scipión, de Aníbal, de Pompeyo, de Otaviano, de Marco Antonio y de muchos otros. Hallamos escritas las batallas de Alexandre e de Darío, las aventuras de Lançarote y de otros cavalleros, las fábulas poéticas de Virgilio, de Ovidio, de Dante y de otros poetas. Los sanctos miraglos y hechos maravillosos de los apóstoles mártires e otros santos. La penitencia de San Juan Baptista, de la Madelena y de San Pablo ermitaño, de Sant Antonio e de Sancta Maria Egipcíaca. E muchos grandes hechos e innumerables historias han sido co[m]piladas, porque por olvido no fuessen raydas de la memoria de los hombres.

Merecedores son de honra, gloria e fama e de continua memoria los hombres virtuosos, especialmente aquellos que por la república no rehusaron someter sus personas a peligros de mu[e]rte porque su vida fuesse perpetua por gloria. E leese que honra sin exercicio de muchos hechos virtuosos no puede ser alcançada. E la felicidad no se puede ganar sino mediante las virtudes. Los cavalleros esforçados quisieron morir en las batallas antes que huyr vergonçosamente. La sancta muger Judique que con varonil coraçón quiso matar a Olofernes por librar su ciudad. E tantos libros ay hechos e copilados de hazañas e istorias antiguas que el entendimiento humano no es bastante a comprehenderlas y tenerlas en la memoria.

3. <<http://www.lluivives.es>>.

4. A la transcripció hem afegit els signes de puntuació, els quals no apareixien en al seua totalitat al manuscrit, hem regularitzat les majúscules i hem adaptat l’accentuació a la normativa actual del castellà.

5. Hem puntuat amb ; perquè així apareix a l’edició valenciana correlativa a la castellana que estem treballant (Hauff 2005), així com a l’edició de Riquer (1974).

Antiguam[e]nte la orden de cavallería era tenuta en tanta reverencia que no era coronado ni onrado de cavallería sino el fuerte, esforçado, animoso, prudente y muy experimentado en el exercicio de las armas. Fuerça corporal y ardimiento han de estar juntos con cordura porque por la prudencia y industria de los guerreadores muchas vezes los pocos han avido victoria de los muchos. La sabiduría y astucia de los cavalleros ha sido bastante para aterrar y quebrantar las fuerças de los enemigos. Y por esto fueron ordenadas por los antiguos justas y torneos, criando los mancebos de poca edad en el exercicio de las armas, porque en las batallas fuessen fuertes y animosos, y no oviessen espanto por la vista de los enemigos. La dinidad militar deve ser muy honrada, porque sin ella los reynos y ciudades no podrían tener paz según que dize San Lucas en su Evangelio. Por tanto merecedor es el virtuoso y valiente cavallo de honra y gloria, e su fama en ningún tiempo no deve ser olvidada.

Y porque entre los cavaller[os] señalados de gloriosa memoria fue uno aquel valientísimo e invencible cavallero Tirante el Blanco de Roca Salada, de cuyas hazañas y autos varoniles en el presente libro con la mayor brevedad que ser podrá serán recontados para exemplo y doctina de los que en esta noble letura se querrán exercitar. Porque en el presente libro hallarán muchas cosas de orden de cavallería, y muchos razonamientos por gentil manera dichos. Muchas batallas y autos de guerra por sotiles artes y maneras tratadas y vencidas, y muchos autos y razonamientos de amores por lindas y onestas maneras dichos y tratados, según que en el proceso del libro por gentil manera y estilo halla(rá)rán escrito.

2.2. *Quadre comparatiu*

PRÒLEG VALENCIÀ (1490)	PRÒLEG CASTELLÀ (1511)
1 • Algunes estructures alteren la posició del verb. En valencià apareixen després del substantiu: “Com evident experiència mostre” (lín. 1)	• En l’edició castellana passen a 1r terme: “Según se muestra por manifiesta experiencia” (lín.1)
2 “debilitat” (lín. 1)	• Traduccions no literals que alteren el matís del sintagma en qüestió: “flaqueza” (lín. 1)
3 • Trobem un adverbi en -ment: “fácilment” (lín. 2)	• Que canvia per una estructura amb verb: “pone muy presto” (lín. 2)
4. “freschs” (lín. 3)	• L’adjectiu passa a la forma superlativa: “muy frescos” (lín. 4)
5. “de nostres dies” (lín. 3)	• Ampliació d’un sintagma: “de nuestros dias escasamente nos acordamos” (lín. 4-5)
6. • Fórmula en passiva: “és stat donchs molt condecet” (lín. 3)	• Es trasllada el verb a passat: “por ello fue cosa conveniente” (lín. 4)

7. “condecet, útil e expedient” (lín. 3)	• Reducció del nombre d’adjectius: ⁶ “conveniente e muy provechosa” (lín. 5)
8. • “deduir” ⁷ (lín. 4)	“reduyr” (lín. 5-6)
9. “com sien spills molt clars, exemples” (lín. 5)	• Afig una conjunció copulativa: ⁸ “para que sean espejos y muy claros enxemplos” (lín. 7-8)
10. • Utilització del primer nom d’aquest orador: “orador Tul·li” (lín. 6)	• Utilització del segon nom i més conegut: “orador Cicerón” (lín. 9)
11. • Superlatius diferents: “fortissim” (lín. 8)	“muy fuerte” (lín. 11)
12. • Utilització de la juxtaposició: “grechs, troyans” (lín. 9)	• Que es canvia per l’addició d’una conjunció copulativa: “griegos y troyanos” (lín. 12)
13. “sancta Magdalena” (lín. 14)	• Omissió d’un adjectiu: “de la Madelena” (lín. 18)
14. • Conjunció + sintagma: “e sanct Anthoni” (lín. 15)	• Preposició + sintagma: “de Sant Antonio” (lín. 18)
15. “e de sanct Honofre” (lín. 15)	• Omissió d’un sintagma: ∅ (lín. 18)
16. • El substantiu no té qualificatiu: “gestes” (lín. 16)	• Va acompanyat d’un qualificatiu: “grandes hechos” (lín. 19)
17. “e de fama e contínua” (lín. 18)	• S’altera la col·locació de la preposició: “e fama e de contínua” (lín. 21)
18. “contínua bona memòria” (lín. 18)	• Omissió d’un adjectiu: “continua memoria” (lín. 21)
19. “virtuosos e singularment” (lín. 19)	• Eliminació d’una conjunció copulativa: “virtuosos especialmente” (lín. 21-22)
20. • Diferències en l’ús dels relatius: “qui” (lín. 19)	“que” (lín. 22)
21. “a mort” (lín. 20)	• Ampliació d’un sintagma: “a peligros de muerte” (lín. 23)

6. A més varia el sentit que se li dóna a la finalitat de la reducció del text, que és d’allò que està parlant.

7. *Deduir* vol dir “posar per escrit”. Tal i com apunta Riquer (1974: 3) *reduyr*, ‘reducir’, en l’original *deduir*. El canvi de verb és encertat, ja que és freqüent, en català medieval, *reduir en escrit*.

8. Aquesta conjugació afecta el significat, ja que l’adjectiu canvia de nucli al qual determinar: en el primer cas és *spills*, i en el segon cas, *enxemples*.

22. “ànimo viril” (lín. 23)	• Anteposició de l’epítet al substantiu: “con varonil corazón” (lín. 26-27)
23. • “per deliurar la ciutat de la opressió de aquell” (lín. 24)	• Omissió d’un sintagma: “por librar su ciudad” (lín. 27)
24. • Ús de la passiva: “són stats fets” (lín. 24)	• Ús de l’activa: “ay hechos” (lín. 27)
25. “retenir” (lín. 26)	• S’utilitzen sinònims en la traducció per no fer-la tan literal: “tenerlas en la memoria” (lín. 29)
26. • “orde militar” ⁹ (lín. 27)	“orden de cavalleria” (lín. 29-30)
27. “fort, animós” (lín. 28)	• Introducció de doble adjectivació: “fuerte esforçado, animoso” (lín. 31)
28. • La paraula <i>saviesa</i> és traduïda de diverses maneres segons el context que creu el traductor que és més adequat: “se vol exercir amb saviesa” (lín. 29) → ací referida al seny “la saviesa” (lín. 31) → ací referit a l’intel·lecte	“han de estar juntos con cordura” (lín. 32) “la sabiduría” (lín. 34)
29. “ha bastat aterrar les forces dels enemichs” (lín. 31)	• Ampliació de la informació amb altre infinitiu: “ha sido bastante para aterrar y quebrantar las fuerças de los enemigos” (lín. 35)
30. “lo gloriós Sanct Luch” (lín. 35)	• Eliminació de l’adjectiu: “San Lucas” (lín. 40)
31. • “per longitut de molts dies” (lín. 37)	“en ningún tiempo” (lín. 41)

9. Aquesta dualitat apareixerà en més casos. L’edició valenciana parlarà de *milícia* (lín. 28) i *militar*, mentre que la castellana de *cavalleria* (lín. 30-31). També trobem *exercici militar* (lín. 33) → *exercicio de las armas* (lín. 37).

<p>32. • El final dels pròlegs no coincideix.</p> <p>E com entre los altres insignes cavallers de gloriosa recordació sia stat aquell valentíssim cavaller Tirant lo Blanch, del qual fa special commemoració lo present libre, per ço, de aquell e de les sues grandíssimes virtuts e cavalleries se fa singular e expressa menció individual, segons reciten les següents hystòries. (lín. 37-40)</p>	<p>El pròleg castellà és més dens i descriu detingudament quin tipus d'històries narrarà el llibre:¹⁰</p> <p>Y porque entre los cavallers señalados de gloriosa memoria fue uno aquel valentíssimo e invencible cavallero Tirante el Blanco de Roca Salada, de cuyas hazañas y autos varoniles en el presente libro con la mayor brevedad que-s podra sera recortados para exemplo y doctrina de los que en esta noble letura se querrán exercitar. Porque en el presente libro hallarán muchas cosas de orden de cavalleria y muchos razonamientos por gentil manera dichos. Muchas batallas y autos de guerra por sotiles artes y maneras tratadas y vencidas y muchos autos y razonamientos de amores por lindas y onestas maneras dichos y tratados según que en el proceso del libro por gentil manera y estilo hallarán escrito. (lín. 41-50)</p>
---	--

Encara que a simple vista pugui parèixer que les diferències exposades no alteren en gran mesura el sentit del pròleg original, la realitat és que la versió castellana ens afegeix uns matisos que no té la valenciana, i que en aquest sentit la fan diferent. Com ja hem esmentat adés, hem de tenir en compte que el lector castellà comença la seua lectura amb aquest paratext, fet que fa que haja de ser prou suggestiu perquè el lector s'hi interesse.

De manera general, podem veure com el pròleg castellà emfasitza la seua redacció, la seua adjectivació i la descripció dels sentiments del cavaller Tirant. Hi podem veure des de la utilització de superlatius quan en l'original trobem una adjectivació normal; la introducció de molts més sintagmes perquè l'explicació quede més completa i totes les interpretacions queden tancades; l'addició de qualificatius als substantius o la doble adjectivació. És clar, que no sempre és així i en alguns casos hem trobat la reacció contrària, és a dir, l'eliminació d'algun adjectiu en la traducció. En aquest sentit, ens crida l'atenció que tres d'aquestes diferències vagen referides a sants: Magdalena, Honofre i Lluç. A pesar d'açò, l'emfasització que estàvem comentant en el pròleg castellà arriba al sùmmum al mateix temps que nosaltres arribem al seu final. Ací, clarament hi ha una ampliació del pròleg castellà on ja comença a explicar-se d'una manera més

10. Per al fragment que citarem, agafem com a punt de partida l'últim punt de la versió valenciana per poder apreciar-ne les diferències.

detinguda el paper del protagonista. En realitat, es tracta d'un pròleg *in crescendo* per poder arribar a exaltar les qualitats de Tirant. A l'edició de 1490, després ja d'una dedicatòria molt acurada, trobem aquest pròleg que ens indica que ens parlarà d'un gran cavaller, Tirant lo Blanc, i de les seues gestes. A l'edició castellana ens diu el mateix, però ens afegeix la idea que tot serà un exemple de doctrina i bona lectura, tant les guerres i batalles com els amors, que intentaran reduir-se en aquest escrit. Potser aquest augment de la intensitat en la descripció responga a allò que l'editor pensava que demanarien els lectors castellans com a ham per a captar la seua atenció.

En un grau inferior d'importància, observem altre tipus de diferències com són les sintàctiques que també influeixen en l'entonació del discurs, per exemple, el canvi de la veu passiva en valencià a l'activa en castellà, l'augment d'oracions copulatives en la traducció per damunt de la juxtaposició original o l'anteposició de l'epítet.

3. CONCLUSIONS

Després d'aquesta ullada malauradament ràpida i general, podríem concloure que el *Tirante el Blanco* té trets que podrien fer que aquesta obra haguera passat per un llibre d'origen castellà. La divisió i reorganització dels capítols li donen una sistematització de la qual mancava l'original, potser també en això Martorell va ser innovador. La reestructuració del contingut és una de les qüestions que més joc dóna, perquè es veu on el traductor vol focalitzar la importància del contingut, com és el cas del pròleg dedicat a l'amor.

Per altra banda, trobem passatges suprimits intencionadament i diverses connotacions en alguns personatges, com la intenció de destacar la bondat de Carmesina, la maldat de la Viuda Reposada o l'heroïcitat de Tirant. Clarament, el traductor juga a favor del protagonista a qui exalça contínuament de manera emfàtica. Lèxicament, el traductor està encertat en el canvi de llengua i a pesar que a vegades resta poèticitat a alguns passatges, en altres també augmenta l'adjectivació per matisar la situació.

Finalment, només queda apuntar que sens dubte ens trobem davant d'un gran repte del qual tan sols hem obert la porta, però que il·lumina camins encara per descobrir.

BIBLIOGRAFIA

- LÓPEZ ESTRADA, F., «El *Tirante* castellano de 1511 y los libros de viaje», en: *Actes del Symposium Tirant lo Blanc*. Barcelona: Quaderns Crema 1993, 441-470.
- MARTINES, V., *El Tirant políglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana o francesa dels segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997.
- MARTORELL, J. / M. JOAN DE GALBA, *Tirant lo Blanc 1 i 2*. Traducció de J. Vidal Jové. Madrid: Alianza 1988.

MARTORELL, J., *Tirante el Blanco*. Edició i notes de Vicent Escartí. València: Ed. Tirant lo Blanc 2005.

RIQUER, M. DE, *Tirante el Blanco*. Madrid: Espasa-Calpe («Clásicos Castellanos») 1974.